

di'nin maiyetinde (Şem'dânîzâde, I, 114) ticaret sebebiyle o tarafları bilen babasıyla birlikte yer aldı. Sâlim Efendi'nin yolda ölmesi üzerine elçilik görevini babası Yûsuf Ağa tamamladı. Hindistan ve Nâdir Şah idaresindeki İran arasında mevcut savaş sebebiyle altı yıl orada kalan ve Rebûlâhîr 1163'te (Mart 1750) İstanbul'a dönebilen babasının yanında bulundu (a.g.e., I, 153-154; Vâsîf, II, 44). Dönüş sırasında Cidde'de Mısır'a gitmek üzere babasından ayrıldı, kendi gemi Kızıldeniz'de battıysa da kendisi kurtuldu. Dönüşünde seyahatiyle ilgili olarak yazdığı takrirlerin beğenilmesinden ötürü Sadâret Mektûbî Kalemî'ne alındı (*Enverî Sâdullah Efendi Tarihi*, vr. 69^a). Zengin bir ailenin mensubu olarak Sadâret Mektûbî Kalemî'ne girmesi hayatının seyrini değiştiren bir tercih oldu. Hızla yüksek makamlara doğru çıktı. 10 Cemâziyelevvel 1171'de (20 Ocak 1758) Sadâret Mektûbî Kalemî başhalifesi, Safer 1175'te (Eylül 1761) sadâret mektupçusu, 22 Safer 1178'de (21 Ağustos 1764) kendisini takdir eden Sadrazam Köse Mustafa Paşa'nın tavsiyesiyle (Ahmed Resmî, *Hulâsatü'l-i'tibâr*, s. 22) reisülküttâb oldu. Dokuz ay yedi gün kadar bu görevde kaldı. İyi bir eğitim görmüş olması işleri hemen kavrayarak göze girmesini sağladı. Bu sırada devrin padişahı III. Mustafa'nın dikkatini çekti ve 6 Zilhicce 1178'de (27 Mayıs 1765) vezâretle nişancılığa getirildi. Mora ve Aydın muhassıllığı da kendisine havale edildi. Bir ara on altı gün kadar Tersane'de kaptanpaşa vekâletiyle görevlendirildi (Şem'dânîzâde, II-A, s. 95). 10 Şâban 1181'de (1 Ocak 1768) henüz daha çocuk yaşlarında olan Şah Sultan'a damad adayı olduğu ilân edildi, bu münasebetle saraya birçok kıymetli hediye sundu (a.g.e., II-A, s. 107-108), hemen ardından Halep eyaleti haslarına dahil edildi. Hiçbir hazırlık yapılmamış olarak Rusya ile savaşa kalkışılmasına taraftar olmayan Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın azli ve yerine Aydın muhassılı Kayserili Hamza Paşa'nın tayini üzerine (23 Rebûlelvel 1182 / 7 Ağustos 1768) sadâret kaymakamlığına getirildi (Vâsîf, I, 214-215). Hamza Paşa'nın, 26 Cemâziyelevvel 1182'de (8 Ekim 1768) Rusya'ya ilân edilen savaşın (a.g.e., I, 319) yüküyle bunaltılması ve eskiden beri var olduğu ileri sürülen akîf zafiyetinin nüksetmesinden ötürü bir ay içinde azledilmesi üzerine sadrazam oldu (8 Cemâziyelâhîr 1182 / 20 Ekim 1768). İhtirasla beklediği bu göreve kavuşan Mehmed Emin Paşa savaş halinin uzun sürmeyece-

ğini, silâhlı çatışmalara dahi gerek kalmadan Ruslar'ın kısa bir zaman içinde barışa yanaşacağını sanmakta, Rus elçisi Obreşkov ve divan tercümanı Nicolaus Drako da onu bu yönde kandırmaktaydı. Kendisinin askerî konular ve ordu sevkıyla ilgili herhangi bir bilgisi yoktu. Savaşın hedefi ve gidilecek istikamet belirlenmediği gibi ordunun takip edeceği yollar üzerinde hazır bulundurulması gereken mühimmat ve iâşe için de herhangi bir önlem alınmamıştı. Böylece ordu "sefer tasıyla geziye çıkar gibi" (Ahmed Resmî, *Hulâsatü'l-i'tibâr*, s. 27) yola çıktı. İsakça'ya varıldığında bu işlerin yabancısı olduğunu, sefer ahvalıyla ülfeti bulunmadığını, dolayısıyla ne yapılması gerektiğini ve hangi istikamete gidilmesi icap ettiğini sormaya başladı (*Enverî Sâdullah Efendi Tarihi*, vr. 13^b-14^a); orduyu Hantepesi ve Bender arasındaki yerlerde aylarca dolaştırıp durdu. İşlerin daha da kötü gitmesi üzerine sıhhatinin bozulup "dimağı muhtel olduğu" (Ahmed Resmî, *Hulâsatü'l-i'tibâr*, s. 30; Vâsîf, II, 33) gerekçesiyle birkaç defa istifaya teşebbüs etti (*Enverî Sâdullah Efendi Tarihi*, vr. 55^{a-b}). Buna rağmen yerine rakip gördüğü Moldovancı Ali Paşa gibi başarı kaydeden kumandanlarla nefsaniyete düşmekten de geri durmadı. Erzak darlığı bahanesine sığınan ve Ruslar'la meydana gelen daha ilk vuruşmalarda kaçarak İstanbul'a gelen bir kısım askerin sadrazamı suçlaması İstanbul'da onun aleyhine bir hava yarattı (a.g.e., vr. 69^a; Şem'dânîzâde, II-B, s. 9-10). Bunun üzerine azline karar verildi. İkinci Mirâhor Fevzi Bey orduya gönderilerek elinden mühür alındı (9 Rebûlâhîr 1183 / 12 Ağustos 1769) ve kendisine Mısır'da görev tevcih edildiği bildirilerek Edirne'ye yollandı (*Enverî Sâdullah Efendi Tarihi*, vr. 55^b; Vâsîf, II, 32-33). İstanbul'a kaçıp gelen askerlerin kendi gayretsizliklerini örtbas etmek için bu gibi söylentiler yaydıkları bilinmekle beraber seferin kötü gidişinin suçunu üstüne atmak ve kamuoyunda oluşan kızgınlığı gidermek amacıyla idamı kaçınılmaz görüldüğünden (Mustafa Nûri Paşa, IV, 123) Edirne'de boğularak öldürüldü (10 Cemâziyelevvel 1183 / 11 Eylül 1769). Mezarı Edirne'dedir. Mehmed Emin Paşa'nın 10 milyon akçelik muazzam servetine ve mallarına el kondu.

Mehmed Emin Paşa kaynaklara göre gayet vakur bir devlet adamıydı. Resmî işlemleri iyi bilmekle beraber zenginliği ve süratle yükselmesinin etkisiyle etrafına tepeden bakmaya başlamış, tevcih edilen valilikleri mütesellimler göndere-

rek idare etmişti. Bu sebeple divan kalemelerindeki yazışma usul ve kaidelerine vâkıf olması dışında herhangi idarî bir tecrübesi yoktu. Çağdaşları onu "nev-zuhûr" olarak görmüş (Ahmed Resmî, *Hulâsatü'l-i'tibâr*, s. 9), hatta kıskanarak "Yağlıkçioğlu" diye aşağılamak istemiş (Şem'dânîzâde, II-B, s. 11-12), Hindistan'a yaptığı seyahatten kinaye ve kabarıp herkeste tepeden bakan kendini beğenmişliğine işaretlen "hindi" lakabı ile de anılmıştır. *Gülşen-i Hayâl* adlı bir eser sahibi olan Mehmed Emin Paşa'nın (*Enverî Sâdullah Efendi Tarihi*, vr. 69^a; Vâsîf, II, 45) Hindistan seyahatiyle ilgili risâlesi İsmet Miroğlu tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.). Üsküdar'daki Dedeler Mescidi'ne minber koydurmuştur (Uzunçarşılı, OT, IV/2, s. 409).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Resmî, *Hulâsatü'l-i'tibâr*, İstanbul 1286, tür.yer.; a.mlf., *Halifetü'r-rûsâ*, İstanbul 1269 → İstanbul 1992, s. 105-106, 151; Mehmed Hasib Rûznâmesi (haz. Süleyman Göksoy, yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, vr. 3^a; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 114, 153-154; II-A, s. 24, 42, 57, 77, 91, 95, 107-108, 110, 112, 114, 116, 118-126; II-B, s. 9-11, 12; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, II, 246; *Enverî Sâdullah Efendi Tarihi* (haz. Muharrem Saffet Çalışkan, doktora tezi, 2000), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, vr. 13^b-14^a, 55^{a-b}, 68^b-69^b; Vâsîf, *Tarih*, I, 214, 215, 319-320; II, 9-10, 32-34, 44-45; Şânîzâde, *Tarih*, I, 187-189; Mustafa Nûri Paşa, *Netâicü'l-vukûât* (nşr. Mehmed Gâlib Bey), İstanbul 1327, IV, 123-124; H. Friedrich von Diez, *Wesentliche Betrachtungen oder Geschichte des Krieges zwischen den Osmanen und Russen in den Jahren 1768 bis 1774 von Resmî Ahmed Efendi*. Aus dem türkischen übersetzt und durch Anmerkungen erläutert, Halle-Berlin 1813, tür.yer.; Hammer, *GOR*, IV, 556, 567, 576, 579, 593, 594; N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha 1911, IV, 486; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 368 vd.; IV/2, s. 405-409; Danışmend, *Kronoloji*², IV, 63, 345; V, 43 vd.; Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmî Efendi: 1700-1783* (trc. Özden Arkan), İstanbul 1997, s. 132-133, 146; İsmet Miroğlu, "Hindistan Hakkında XVIII. Yüzyılda Yazılmış Küçük Bir Eser", *TD*, sy. 34 (1984), s. 539-554; Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimât'a Islâhât Düşünceleri", *İlmî Araştırmalar*, sy. 8, İstanbul 1999, s. 46.

KEMAL BEYDİLLİ

MEHMET EMİN RAUF PAŞA (1780-1860)

Osmanlı sadrazamı.

İstanbul'da doğdu. II. Mahmud döneminde iki, Abdülmecid devrinde üç olmak üzere toplam beş defa sadrazamlık yapmıştır. Babası çavuşbaşılık ve

nişancılık hizmetlerinde bulunan Said Efendi'dir. Sadâret Mektûbî Kalemî'nde yetiştirdi. 1806'da serhalife, ertesi yıl sadâret mektupçusu oldu ve 1809'da bu vazifesine süvari mukabeleciliği ilâve edildi. İki yıl sonra rikâb defterdarlığına, 1814'te başdefterdarlığa (şikk-ı evvel defterdarı) tayin edildi. 1 Nisan 1815'te Hurşid Paşa'nın azli üzerine sadârete getirildi (Şânîzâde, II, 240). 5 Ocak 1818'de devrin nüfuzlu şahsiyeti Hâlet Efendi'nin tesiriyle azledilip müsâdereye uğramaksızın Sakız adasına sürüldü. 1819'da vezâreti iade edilerek Bolu ve daha sonraları Teke ve Hamîd sancakları mutasarrıflığına, ertesi yıl maden emanetiyle birlikte Diyarbekir valiliğine tayin edildi (a.g.e., I, 206). 1821'de Şark seraskerliği rütbesiyle Erzurum valiliği kendisine verildiyse de buraya mütesellim yolladı. İran savaşı sebebiyle azledilip yerine Alâeddin Paşa gönderildi (Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, s. 57). Savaş sonunda İran'la başlayan barış görüşmelerinde delege olarak bulundu (a.g.e., s. 240-241). 1824'te Kastamonu, 1827'de Halep, bir yıl sonra Kudüs sancağı ve hac emirliği ilâvesiyle Şam valiliğine getirildi. Mansûre ordusu masraflarının karşılanması için ihdas edilmiş olan ihtisab vergisinin tahsili esnasında çıkan karışıklıkları bastırmakla beraber bu olay gevşekliğine yorularak azledildi (Ağustos 1831), vezâreti tekrar kaldırılıp Bursa'ya mecburi ikamete yollandı (Lutfî, s. 685-686). Fakat aynı yıl vezâreti iade edildi, Karahisarısâhib ve Menteşe mutasarrıfı oldu. 1832'de Mısır ordusuna karşı yola çıkan Sadrazam Reşid Mehmed Paşa Konya'ya gelinceye kadar Anadolu valiliği göreviyle ordu kaymakamlığına tayin edildi. Sadrazamın Mısır kuvvetleri karşısında yenilmesi ve esir düşmesi üzerine ikinci defa sadârete getirildi (18 Şubat 1833).

Altı yıl dört ay kadar sadrazamlık görevinde kalan Mehmed Emin Rauf Paşa, II. Mahmud'un vefatının ardından azledildi. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye Reisi Koca Hüsrev Paşa, defin günü (1 Temmuz 1839) yağmur sebebiyle Köprülü Kütüphanesi'nde beklenirken sadâret mührünü sert bir şekilde ondan almış (a.g.e., s. 1071) ve ertesi gün (2 Temmuz 1839) resmen vazifeden uzaklaştırılmıştı. İkinci sadâreti esnasında 30 Mart 1838 tarihinden itibaren Dahiliye nâzirliğini de üstlenmiş olarak başvekil unvanını kullandığı bilinen Rauf Paşa (a.g.e., s. 925) azlinden sonra Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye

ye reisliğine getirildi. Bir yıl kadar sonra 8 Haziran 1840'ta Hüsrev Paşa'nın azli üzerine üçüncü defa sadrazam oldu. Bir buçuk yıl süren bu defaki görevinden 4 Aralık 1841'de alınarak yeniden Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye reisliğine tayin edildi. 30 Ağustos 1842'de dördüncü defa sadrazam oldu ve 28 Eylül 1846'da görevinden azledildi. Beşinci ve son sadâreti bir ay dokuz gün sürdü (26 Ocak – 5 Mart 1852). Böylece toplam on beş yıl sadrazamlıkta bulunmuş oldu.

Rauf Paşa 28 Mayıs 1860'ta vefat etti; mezarı Eyüpsultan'dadır. Devrin kaynaklarına göre devlet imkânlarını kullanarak zenginleşmeye çalışmamış, Bebek'teki sahilhânesinden başka bir mülk edinmemiş (Abdurrahman Şeref, s. 9), bunun da masrafları saray tarafından karşılanmış (Mehmed Memduh Paşa, s. 7). Oğullarından Osman ve İbrâhim beyler Âmedî Kalemî'ne alınmış, diğer oğlu Mahmud Nedim Bey'e yeni ihdas edilen rütbe-i sâ-nî nişanı verilmiştir (Lutfî, s. 1058, 1121, 1226).

İstanbul'da yetişmiş ve kalem terbiyesi görmüş, devletin iç ve dış işlerini bilen bir kişi olarak Rauf Paşa (Şânîzâde, II, 240) ilk sadâreti sırasında gayretli bir devlet adamı izlenimi vermiş, bununla birlikte perde arkasından devlet işlerini yürütmekte olan Hâlet Efendi ile kısa zamanda anlaşmazlığa düştüğünden etkili bir icraatta bulunamamıştır (Cevdet, *Târih*, X, 184). Hâlet Efendi onun azliyle yetinmeyip idamına çalışmışsa da II. Mahmud bunu engellemiş ve Sakız'a sürgüne göndermekle yetinmiştir (a.g.e., X, 235). Rauf Paşa ilk sadâretindeki bu olayı, azledilen sadrazamların idam edilmek üzere götürüldükleri sarayın balıkhanesine yollandığı, ancak Sultan Mahmud'un "uzun boylu ve yakışıklı simasında güzel bir görünümlü veren kallâvîsine işareten" idamına izin vermediği şeklinde hikâye ederek aktarırdı (Memduh Paşa, s. 4; Abdurrahman Şeref, s. 1-2). Fakat bu hikâye muhtemelen doğru değildir. Azledilen sadrazamların deniz yoluyla sürgüne gönderilmesinden ötürü balıkhaneye nakilleri söz konusu olmakla beraber idamlarının burada gerçekleştirildiğine dair bir örnek yoktur.

Rauf Paşa'nın diğer sadâretleri döneminde gevşeklik derecesinde, eylemsiz ve dönemin Hüsrev, Serasker Rızâ, Damad Mehmed Ali, Tophane Nâzırı Damad Fethi ve nihayet Mustafa Reşid paşalar

gibi nüfuzlu şahsiyetlerinin dümen suyununda giden bir tavır ortaya koyduğu belirtilir. Sadâretleri esnasında hiçbir işe karışmadığını ifade eden Cevdet Paşa onun "bostan korkuluğu gibi" durduğundan söz eder (*Tezâkir*, I, 9) ve bu dönemlerde Bâbîî "Bâbîhâî" olarak anılır (Abdurrahman Şeref, s. 8). Sadrazam olarak böyle bir tutum içinde bulunmasını yadırgayanlara ise "kallâvî" hikâyesini hatırlatarak cevap verdiği ve gevşekliğini bu sözde hikâyenin bahanesine sığınarak izaha çalıştığı rivayet edilir. Nitekim Tanzimat'la başlayan, kendisinin üç defa daha sadârete getirildiği Abdülmecid döneminde artık ricâlin idamının söz konusu olmadığı düşünüldüğünde arkasına sığındığı böyle bir gerekçenin herhangi bir mesnedinin kalmamış olduğu anlaşılır (Mustafa Nûri Paşa, III, 123-124). İlk sadâreti Hâlet Efendi'nin entrikalarıyla etkisiz kalmakla birlikte zayıf şahsiyeti, devletin dizginlerini elinde tutan ve reformları muhalefetsizce yürütmeye çalışan II. Mahmud'a ve kendi ikbal için padişahın istediği şekilde davranan dönemin nüfuzlu şahsiyeti Hüsrev Paşa'ya uygun gelmiş olmalıdır. Yapılanlara asla karşı çıkmadığı, daha sonraki sadâretlerinde olduğu gibi en önemli meşveretlerde bile siyasî herhangi bir görüş beyanında bulunmadığı, hatta 1853'te Rus çarı tarafından gönderilen Prens Mençikof'un ağır talepleriyle ilgili olarak yapılan toplantıda bile ısrarlara rağmen ağzını açmadığı (Abdurrahman Şeref, s. 9) ve resmen azli söz konusu olmadığı halde elinden mührün zorla alınması örneğinde olduğu gibi her muameleyi sessizce kabullendiği görülmektedir. Gölgesinden korkar (Mustafa Nûri Paşa, III, 124), sorumluluktan kaçınır ve görüşlerinden ötürü birilerinin düşmanlığını çekebileceğinden endişelenirdi. Abdülmecid dönemindeki reform ve karşıtları arasında iktidar mücadelesi, bu anlamda oluşan hizipler, kendilerine karşı duracak siyasî bir şahsiyete ve haysiyete sahip birinin sadârete geçmesini uygun görmediğinden, herhangi bir hizbin yanında yer almaktan kaçınan, tarafsız, istenileni yerine getiren, devlet işlerine hariçten yön vermeye çalışanlara ses çıkarmayan bir devlet adamı olarak Rauf Paşa onlar için ideal bir sadrazam tipi oluşturmaktaydı. Belki de bu özelliğinden ötürü bir denge unsuru olarak düşünülmüş ve Tanzimat döneminde üç defa sadârete getirilmesinde bu nitelikleri önemli rol oynamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şânîzâde, *Târih*, İstanbul 1282, I, 206, 207; II, 240, 356; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, s. 45, 57, 101, 240-241, 247, 388, 406; Mustafa Nûri Paşa, *Netâyicü'l-bukûât* (nşr. Mehmed Gâlib Bey), İstanbul 1327, III, 123-124; Cevdet, *Târih*, X, 184, 235; a.mlf., *Tezâkir*, I, 9, 14, 46; II, 36, 97; IV, 18, 58; Lutfî, *Târih* (haz. Yücel Demirel), İstanbul 1999, s. 169, 174, 194, 212, 415, 416, 622, 659, 685-687, 714, 717, 722, 727-728, 734-737, 739-741, 925, 1012, 1054, 1058-1059, 1071, 1109, 1121, 1124-1125, 1196, 1226, 1227; Mehmed Memduh [Paşa], *Esvât-ı Sudûr*, İzmir 1328, s. 4-7; Abdurrahman Şeref, *Târih Musâhabeleri*, İstanbul 1339, s. 1-2, 5-9; Câbi Ömer Efendi, *Târih* (haz. Mehmet Ali Beyhan), Ankara 2003, II, 1016, 1048, 1052; *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1963, V, 2937-2938; Danişmend, *Kronoloji*, s. 71, 74-76, 77-78.

KEMAL BEYDİLLİ

MEHMED EMİN TOKADİ

(ö. 1158/1745)

Nakşibendî-Müceddidî şeyhi.

1075'te (1664) Tokat'ta doğdu. Hayatı hakkındaki bilgilerin önemli bir kısmı, mensuplarından Seyyid Yahyâ'nın yazmaya başlayıp Hasib Üsküdüârî'nin tamamladığı *Menâkıbnâme*'sine dayanmaktadır. Babası terzi Hasan Efendi, Nakşibendiyye tarikatının Urmeviyye kolunun pîri Aziz Mahmûd-ı Urmevî'nin müridiydi. Diyarbekir'de halkın büyük teveccühünü kazanan, IV. Murad'la birlikte Revan seferine katılıp padişahın ilgi ve yakınlık gören Şeyh Urmevî sefer dönüşü idam edilince (1048/1639) Hasan Efendi Diyarbekir'den ailesiyle birlikte Tokat'a göç etmek zorunda kaldı. Gençlik dönemini Tokat'ta geçiren Mehmed Emin, 1110 (1698) yılında İstanbul'a gidip civarında hemşehrilerinin oturduğu Zeyrek'teki Pîrî Paşa Medresesi'ne yerleşti. Burada kaldığı yıllarda Şeyhülislâm Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi'den dinî ilimleri okudu. Yedikuleli Hâşimîzâde Seyyid Abdullah Efendi'den sülûs ve nesih yazılarını meşkederek icâzet aldı. Ta'lik ve diğer hat çeşitlerinde de üstatı (Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 400). Rûznâmçe-i evvel kesedarı Ali Efendi'nin oğluna ders vermeye başlayınca bazı devlet ricâlinin dikkatini çekti ve reisülkütâb kalemi kâtipliğine tayin edildi. Bu görevine devam ederken Şehzadebaşı Camii'nde ve Kesedar Ali Efendi'nin kendisine ayırdığı evde bazı talebelere Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanını okutmaya başladı. Derslerine İzzet Ali Paşa ve Yeğen Mehmed Paşa gibi devlet adamları da katıldı.

Kesedar Ali Efendi 1114'te (1702) Edirne'de görevlendirildiğinde oğluna ders vermesi için onu da beraberinde götürdü. Burada tanıştığı mûsiki üstatları Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi, Küçük Müezzîn Mehmed Efendi ve Yahyâ Nazîm Çelebi'den mûsiki dersleri almaya başladı. Ancak birkaç ay sonra Ali Efendi'nin oğlu vefat edip kendisi boşta kalınca Kâdirî Dergâhı şeyhi Mehmed Efendi ona hacca gitmesini tavsiye etti ve Mekke'de bulunan Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Ahmed Yekdest-i Cüryânî'ye selâmını götürmesini söyledi. Mehmed Emin Tokadî İstanbul'dan deniz yoluyla Kahire'ye gitti, oradan da Hicaz'a ulaştı (Receb 1114 / Kasım 1702).

Kâbe'de kıldığı ilk sabah namazından sonra dikkatini çeken bir derviş grubunun zikir halkasına katılan Mehmed Emin bu sırada meclisin şeyhinin Ahmed Yekdest-i Cüryânî olduğunu öğrendi. Bunun üzerine ona intisap ederek üç yıl kadar yanında bulundu. 1117 (1706) yılı hac mevsiminin sonunda şeyhinin izniyle üç ay Kahire'de kalıp Ezher ulemâsı ve bölgedeki şeyhlerle görüştüktan sonra İstanbul'a döndü. Şeyhinin mektubunu götüğü Hazinedar Kımıl Mehmed Bey'in isteği üzerine onun evinde kalmaya başlayan Mehmed Emin bu yıllarda Şehzadebaşı Camii'nde ders verdi. Halvetî şeyhi İshâ Mahvî Efendi ve Nûreddin Sünbülî'nin sohbetlerine katıldı.

Kımıl Mehmed Bey 1122'de (1710) mîrimîranlık göreviyle Habeşistan'a, ardından Kudûs valiliğine tayin edildiğinde kâtip olarak onun yanına bulundu. Kımıl Mehmed Bey'in görevi dolayısıyla Mekke'ye gittiklerinde Medine'ye uğrayıp şeyhinin daha önce bildirdiği üzere halifelelerinden Abdürrahîm-i Buhârî ile buluşup kendisinden Nakşibendî-Müceddidî hilâfeti aldı. Dârüssaâde Ağası Hacı Beşir Ağa ile bu sırada tanışıp dostluk kurdu. Kımıl Mehmed Bey'in İstanbul'a çağırıldığı 1129 (1717) yılına kadar Mekke'de kalan Mehmed Emin Tokadî bu dönemde muhaddis Ahmed b. Muhammed en-Nahlî'den hadis icâzeti aldı. İstanbul'da önce Dârüssaâde ağalığına tayin edilen, ardından rûznâmçe-i evvel olan Kımıl Mehmed Bey'in maiyetinde görev yapmaya devam eden Mehmed Emin onun vefatından sonra evlendi (1132/1719-20). Bir süre Eyüp Sultan Türbesi'nde türbedarlık yaptı. İrşad faaliyetini uzun yıllar bir tekke şeyhi olmadan sürdürdü. Şeyhülislâm Mustafa Efendi, 1156'da (1743) Ayvansaray'daki Emîr Bu-

hârî Tekkesi'nin şeyhi, Tokadî'nin pîrdaşı Kırımılı Ahmed Efendi vefat edince bu tekkenin şeyhliğini ona teklif etti. Bu teklifi tekke ikamet etmemek şartıyla kabul eden Mehmed Emin, iki yıl kadar tekke şeyhliği yaptıktan sonra 15 Şâban 1158 (12 Eylül 1745) tarihinde vefat etti ve Zeyrek'te Pîrî Paşa (Soğukkuyu) Camii Kabristanı'na defnedildi. Kâtibzâde Mehmed Refî tarafından ta'lik hatla yazılı mezar kitâbesinde müridlerinden Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi'nin şu tarih beyti bulunmaktadır: "Peyki vahdet sırr-ı pâkinden okur târîhini / Oldu lâhûta revan Allah deyip rûh-ı Emîn."

İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektûbât*'ının Müstakimzâde tarafından Türkçe'ye tercümesini sağlayan Mehmed Emin, İstanbul Nakşibendî-Müceddidîliği'nin XVIII. yüzyıldaki en önemli temsilcisidir. Tekke şeyhliğine pek rağbet etmemesi, tekke şeyhi olduktan sonra tekke geleneklerinin bir kısmını gösteriş olacağı gerekçesiyle terketmesi, bu anlayışın bir tarikat ilkesi olduğu Bayramî-Melâmîliği'ne mensup La'îzâde Abdülbâki Efendi'nin sohbetlerine devam etmesi (Müstakimzâde, *Risâle-i Melâmiyye-i Şüttâriyye*, vr. 75^a), Nakşibendî-Müceddidîliği'nin kesinlikle karşı olduğu devran hakkında *Sıyânet-i Dervîşân* adlı bir risâle yazarak bu uygulamayı savunması onun Nakşibendî-Müceddidî şeyhleri arasında özgün bir yer edinmesini sağlamıştır.

Eserleri. "Emîn" veya "Ârifî" mahlasıyla manzumeler yazan Mehmed Emin Tokadî'nin çoğu Nakşibendiyye tarikatına dair küçük risâlelerden ibaret eserlerinin bazıları şunlardır: *İrşâdû's-sâlikîn* (Süleymaniye Ktp., Dârülmecnevi, nr. 169; Düğümlü Baba, nr. 220); *Risâle fi sülûki't-tarîkati'n-Nakşibendiyye* (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 248; TSMK, Hazine, nr. 1734); *Tuhfetü't-tullâb li-hediyyeti'l-ahbâb* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3482); *Sıyânet-i Dervîşân der Bahs-i Deverân-ı Sûfiyyân* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 832; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 1431); *Şerh-i Kelimât-ı Hâcegân* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 832); *Risâle-i Rûhiyye* (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 4344/9); *Silsile-i Hâcegân-ı Tarikat-ı Nakşibendiyye* (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 778); *Vasiyyetnâme* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3430); *Risâle-i Suâlât ve Cevâbât* (Süleymaniye